

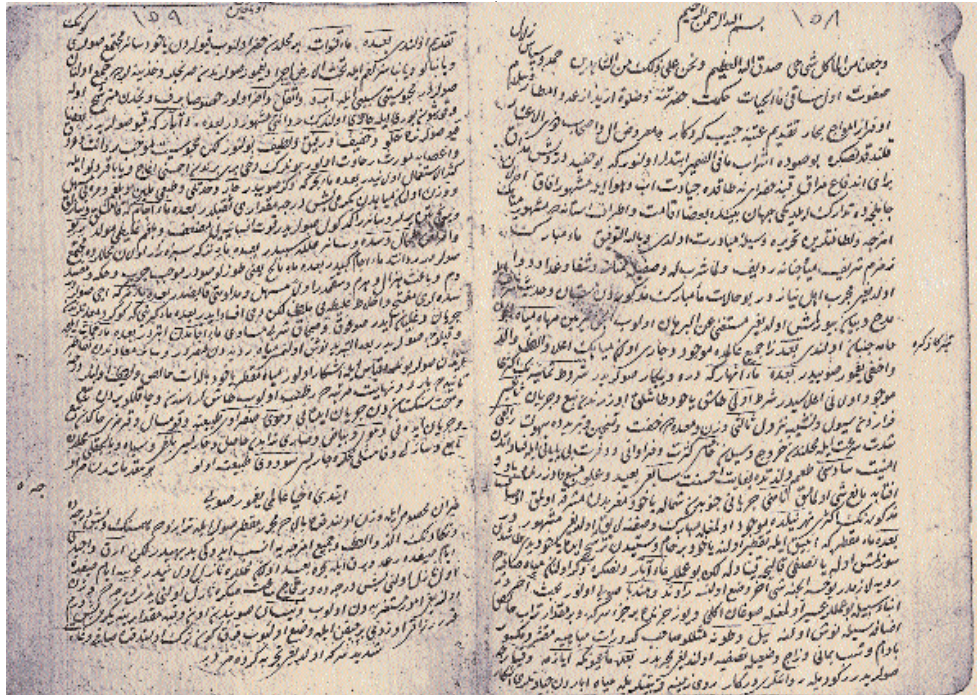
İLMİ
ARAŞTIRMALARDA
FİLOLOJİK
YÖNTEM

DR. MUSTAFA KOÇ

1969 Kayseri doğumlu. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve uluslararası Hoca Ahmed Yesevi üniversitelerinde Osmanlı Türkçesi dersleri vermekte ve Yapı Kredi Kültür Sanat'ta çalışmalarını sürdürmektedir.

Dr. Mustafa Koç'un arşivinden

Arap harfli Türkçe metinlerin anlaşılmasının mutlak şartı kelimelerin ses değerlerinin doğru tespitidir. Bu alfabe sisteminde her harfe bir ses, her sese bir harf ilkesinin söz konusu olmaması ve bilhassa Türkçe kökenli kelimelerin imlâsında standart ölçü bulunmaması, ünlüleri gösteren ünsüz harflerin birden fazla sese karşılık gelebilmesi, hareke sisteminin çoğunlukla ihmal edilmesi Arap harfli metinleri kaynak olarak kullanacak araştırmacının önündeki ilk engeldir. Araştırmacının bunu aşması anlamdan kelimeye intikal etmesine bağlıdır. Cümle, geniş anlamda konteks anlaşılmadan metin çözümlenmez. Arap harfli Türkçe metinlerle doğrudan veya dolaylı ilgilenenlerin kolaylıkla hatalara düşmelerinin temelinde Osmanlı Türkçesinin salt bir alfabe kabulü ve uzun ve yorucu zaman dilimi gerektiren hazırlık yoksun olmaları yatar. Osmanlı yazı dilinin tutucu olması, tarihi süreç içinde dilde meydana gelen fiziki değişiklikleri yansıtmakta yetersiz oluşu, kelimelerin ses değerlerini tespit hususunda sıkıntılara yol açar. Donanımsız, fakat iddialı bir aktarıcı, 15. yüzyıl metinlerinden Cavidânâme'yi daha kitabın önsözünde tek cümleden ibaret yayımlayana ait

takdim kısmını Lâtin alfabesiyle seslendirirken yukarıda bahsettiğimiz temel ilkeyi ihmal eder:

Hazreti Fazlı Yezdan'ın Farsî elibare telifi gerdesi olan Cavidânname Kitabı fereştezade hazretlerinin lisanî terbiye terci buyurdıkları aşkname ilahiyettir. Ve ahirine dahi kemaliname alî eba derci rağsîdave kılınmıştır. (çev. Raşit Tanrıku, Cavidânname i Sagır, Ayyıldız yay., Ankara, tarihsiz)

Bu cümlelin seçimi metin neşiriyle fazla ilgilenmeyenler için abartılı gelebilir, fakat saha çalışanları bu tür keyfiliklerin artık olağanlaştığını bilir. Metnin doğrusunu, karşılaştırma imkânı için verelim;

Hazret-i Fazl-ı Yezdân'ın Fârisiyyül'ibâre te'lîf-kerdesi olan Cavidânname kitabını Feriştêzâde hazretinin lisan-ı Türkî'ye tercüme buyurdıkları Işk-nâme-i ilâhî'dür ve âhirine dahi Kemâl-nâme-i Al-i Abâ derc ve ilâve kılınmıştır. (Kitabın adı Cavidânâme-i Sagîr'dir.)

Bu metinleri Lâtin alfabesine aktaracakların tarihî ses bilgisi donanımına sahip olmaları beklenir. İmlâ geleneği, müellif veya müstensih'in mensup olduğu ağız hususiyeti, dilde meydana gelen tabîî değişimler gibi bir yığın bilgi

aktarıncının çeviride dikkatini çekmesi gereken noktalar. Örneğin aynı hazirede yer alan muhtelif devre ait mezar şahidelerinde aynı kelimenin farklı ses değerleriyle karşılaşabiliriz: kendü, gendü, kendi, gendi; gerü, girü, geri. Eyüp Mezarlığı kitabelerini okuyacak araştırmacı ortak dili, çoğu zaman ortak imlâda, fakat farklı seslendirmelerle Lâtin alfabesine aktarmak zorundadır.

Yüzyıl yüzyıl değişen, muhitten muhite farklılık arz eden konuşma diline ait seslendirmeler yazı diline olduğu gibi yansımadağı hâlde, yazı dilinin seslendirilmesinde kullanılır: kapusunun, kapısının, kapusunun...; yimek, yemek; yörü-, yürü-, oyan-, uyan-, gey-, giy-, kaçdum, kaçdım, kaçtım... Bunlardan hangisinin kullanılacağı yazının ait olduğu devre, muhit ve yazı hususiyetleri filolojik metotlarla incelendikten sonra belirlenir.

Arap harfli Türkçe metinlerde sınırlı harflerle Türkçe'nin sesleri karşılanmaya çalışılır. Örneğin B harfi hem B hem P'ye; C harfi C ve Ç'ye karşılık gelebilir. İmlâsı NİCE olan kelimenin ses değeri manaya göre NİCE veya NİÇE olabilir. Her iki kelime farklıdır, telaffuz değerleri karıştırıldığında mana da kaybolur:

NİCE (imlâda NİCE) geldün? (Nasıl geldin?)

NİÇE (imlâda NİCE) yıllar geçti!
(Bir çok yıl geçti.)

M. Mermi Haskan, Abdulkadir Efendi camii haziresinde yer alan Şeyh Kemâleddin Efendi'nin şahidesini "Şeyh Kemâleddin Efendi... hâsıl itmişdi nice feyz-i Allah" şeklinde okuyunca "Şehy Kemalettin Efendi... nasıl Al-lâh'ın feyzi elde etmişdi!" manası çıkar. Oysa "nice" imlâsı "niçe" okunsaydı Şeyh Kemalettin Efendi'ye bir çok ilâhi feyz verilecekti. Bunun gibi,

CENG (imlâda CENG) için ata bindi. (Savaş için ata bindi.)

ÇENG (imlâda CENG) çaldı.
(Çeng enstrümanını çaldı.)

PES (imlâda BES) geldiler. (Sonra geldiler.)

BES (imlâda BES) konuşma! (yeter, konuşma!)

Arap alfabesinde alafonları olan sesler için birden çok harf söz konusu iken Türkçe bunları tek harfle temsil eder. Te ve Tı sesleri T fonemine; SE, SİN ve SAD sesleri S fonemine denk gelir. Kelimenin ince veya kalın sıradan olması ve bazı temayüller dışında Arapçanın fonemenleri Türkçe kelimeler için mana ayırt edici özellik taşımaz.

Bilhassa filolojik birikimi olmayan akademik çevrelerde alanlarına mahsus metinlerin çözümlenmesinde bu şekil özelliği ihmal edilir. Hemen her araştırmacı ortaya onlarca değişik okuyuşla çıkar. Ancak öğretim aşamasında, öğrencilerde görülmesi normal sayılabilecek hataların sanat tarihi çalışmalarında bolca bulunması çalışmaların ilmî yeterliği için şüpheler uyandırmaktadır. Şüphesiz ilmî çalışmalar acemiliğin ve yetersizliğin sergilendiği yerler değildir.

Türkçenin Anadolu ve Balkan coğrafyasında geçirdiği ses evrimi metinlerin tasnifinde belirleyici rol oynar. Batı Türkçesinin ilk devresini Eski Anadolu Türkçesi oluşturur. Bu devre konuşma ve yazı dilinin ayrılmadığı, ağız ayrılıklarının yazı dilinde ağırlığını hissettirdiği aralıktır. Bu dönem vokabüleri ses değişiklikleri cihetinden çok şekillilik gösterir. Müellifin, müntesihinin mensup olduğu ağıza ait hususi şekiller bir araya gelmekte; alıntı kelimelerin yerleşme macerası muhtelif şekillerde ortaya çıkmaktadır. Sürekli Asya'dan gelen Türk boylarının Türkçesi şehirlerde gelişen Türkçeyle karşılaşmakta, bilhassa daha güvenli bir coğrafya olması ve bilim adamlarına gösterilen alaka Anadolu'yu Türkçenin muhtelif şivelerine mensup kalem ehlinin merkezi hâline getirmektedir. Yazı diline konuşma dili hükmetmekte, ses yapısı aynı eserde bile ayrılık gösterebilmektedir; ılan, yılan, ılduz, yıldız, ıldıra-, yıldıra-, bular, bunlar, ur-, vur-, akşam, ahşam, ekmek, epmek, etmek...

Dr. Mustafa Koç'un arşivinden

Araştırmacı hangi dönemde hangi eklerin düz, hangilerinin yuvarlak, ne zaman uyumlu olduğunu bilmelidir. Bu dönem metinlerinde gerek kelime gerekse ekler bazında uyumsuzluk kuralları teşekkül etmiştir. Bu dönemin morfolojisi anlamlandırmada uzman olmayanlar için sıkıntı yaratır. Türkçenin Arapça ve Farsçanın yapılarla iç içe girmesi, asgari seviyede her üç dilin morfolojisini ve bütün bunların Osmanlı Türkçesinde meydana getirdiği hususî birleşimleri, bunların taşıdığı mana değerleri sıradan bir sanat tarihçisinin altından kalkabileceği hususlar değildir. Öncelikle sentaktik temeli Türkçeye dayanan Arap harfli metinlerin anlaşılması ve aktarılması Türkçenin bütün ifade imkanlarının bilinmesine bağlıdır. Bu hem tarihî hem de tasvirî gramer bilgisiyle gerçekleşir.

Atam ol hatun kişünün kıssa-ı gussasını **işitdise (işitince)** korkdı, mütegayir oldı.

Ayyâr, iki ay on iki gün **geçince (geçinceye kadar)** sabr eyledi.

Bu iki örnekte **-sa** ve **-ince** eklerinin fonksiyonları bu günkü fonksiyonlarından tamamen farklıdır. Birincisinde **-in-**

ce, ikincisinde **-inceye kadar** fonksiyonu söz konusudur.

Kalıcı ve geçisi ses değişiklikleri dilin tabii yapısından kaynaklanan sebeplerle bu güne kadar sürmekle beraber yazı diline kısmen yansır. Henüz on beşinci yüzyılda dezgâh şekli yazıda tespit edebildiğimiz kelimenin Farsça destgâh şekli 19. yy metinlerine kadar umumi yazı dilinde imlâsını sürdürecektir. İlk dönem Eski Anadolu Türkçesi terimiyle karşılanır, zamanca sınırları İstanbul'un fethine kadar dayandırılır. Bu dönem metinleriyle ilgilenenler ses bilgisinin yanında karışık dilli metinler meselesi, bu devre ait morfoloji bilgisi, tercüme metinler vasıtasıyla telif metinlerde de görülen ki'li birleşik cümleler bilgisi, kelime kadrosunu kavramak için Eski Türkçe ve Orta Türkçe bilgisini temel gramer bilgileri dışında edinmiş olmalıdır.

EAT devresini Klâsik Osmanlı Türkçesi takip eder. Yazı dilinin olgunlaştığı, ifade imkânlarının Arapça ve Farsçadan yapılarla beslendiği ve Türkçenin medeniyet dili hâline geldiği bu devirde standart imlâ yerleşir. Ses uyumsuzluklarının 16. yy'a kadar

sürdüğünü, uyumlar konusunda 17. yy'da bir geçiş devresinin yaşandığını ve 18. yy'la birlikte Yeni Türkiye Türkçesinin teşekkül ettiğini biliyoruz. Tarihi metinler bu çerçevede seslendirilir.

Azm-i Şâm eyledi.

Bu cümlelerin çözümü ne Arapça ne Farsça ne de salt Türkçe bilmeye matuftur. İki Arapça kelime Farsça bir terkiyle Türkçe bir yardımcı fiile bağlanmaktadır. Klâsik Osmanlı Türkçesinde terkipler üçlü, dörtlü, beşli silsilelerle anlaşılması yorucu zihni faaliyetlerle mümkün olur. Manzum metinlerde doğru okunuş için sağlam aruz ve kafiye bilgisi sağlama yapmak için gereklidir. Edebî niteliği yüksek metinler, gerek anlatım teknikleri gerekse vokabüleri itibarıyla Türkçenin bütün ifade imkanlarını, gramatikal şekillerini bilmenin yanında yerli ve alıntı kelimelelerin mana değerleri için edebî sanatlar, deyimler, mana değişimleri gibi semantik verileri takip etmek gerekir. Yalnızca sözlüğe bakmakla metni çözmek, Arap harfli metinleri çalışmalarında malzeme olarak kullananların en sık başvurdukları yanlış çözümdür. Dili oluşturan temel yapı cümledir. Kelimeler mana değerlerini cümle içinde yüklenirler. Sözlük çalışmaları yeterli metinleri tarama yoluyla yapılmadığı için, ancak konteksten tayin edilebilecek kelime anlamları, sözlüklerle perdelenme tehlikesine düşer. Hiç olmazsa araştırmacı Osmanlı Türkçesi metinlerini anlamakta mevcut sözlükler arasında en yetkinlerini, Tarama, Derleme, Eski Türkçe, Çağatay Türkçesi gibi Türkçenin muhtelif saha sözlüklerine müracaat etmeyi bilmelidir. Üstelik kalıcı ve geçici birleşik kelimeler bilinmeden sözlüklerin de araştırmacılara faydası dokunmaz.

Alıntı kelimeler de bu çerçevede mütalaa edilmelidir. Doğrudan yazı diline orijinal şekilleri ve manalarıyla giren kelimeler, halk dilinde farklı şekil ve anlam değişmesi yaşayarak dilin malı olabilir. Bu tür çift şekillilik morfo-

semantik bilgisiyle öğrenilir:

hevâ-hava, avret-avrat, halife-kalfa, sûret-surat, şevk-şavk, âdem-adam gibi.

Filolojik yöntemlerle hazırlanmayan metinlerden doğru verilerin temini mümkün değildir. Bu güne kadar sanat tarihi çalışmalarında ana kaynak kabul edilen metinler bu esaslara göre tertip edilmediği için bu malzemelere dayalı bilgiler kuşkuyla karşılanmalıdır. Sanat tarihi çalışmalarının çok yönlülüğü, tamamlayıcı yan disiplinleri öne çıkarır. Gerek arşiv bilgilerinin temininde gerek açık alanda yer alan kitabe, şahide türü nesnelere üzerinde bulunan Arap harfi yazıların okunması ve anlaşılmasında, metinlerin ilmî yayınlarda kullanılmasında akademik olsun olmasın her araştırmacının uyması gerekli filolojik donanım ön koşuldur.

Klâsik metinleri niçin yayımlamıyoruz. Lâtin harflerine aktarmıyoruz söylemini sıkça duyduğumuz bu günlerde, bu işi hazırlıksız ve çoğu zaman da salt ticarî kaygılarla yapanların meydana getirdikleri zararların boyutlarına işaret etmek, sürem yeterse İstanbul'un şifalı sularını konu alan Mehâhül-Miyâh risalesinin ne hâle getirildiğini göstermek istiyorum.

Sanat tarihi çalışmalarında görülen ciddiyetsizlik diğer bilim alanlarında da belirgindir. Değerli Sosyolog Bilgiseven, Lewontin'in tekâmül nazariyesini ele aldığı "Terakki ve Tekâmül" başlıklı makalesinde *ilerlemenin dosdoğru, madde ve mananın ideal bileşimine yönelik olması üzerinde durur ve bunun hem cemiyet hem de fert için geçerliliği tezini savunur*. Makalede her şey yerli yerinde giderken Bilgiseven bu nazariyeyi klâsik kaynaklarımıza doğrulatmak için Niyazi Mısırî'yi kullanır. Cümlesini aynen aktarıyorum:

"Niyazi Mısırî, tekâmül yolunda dosdoğru gideceği yerde, ilgisini gâh o tarafa, gâh bu tarafa yönelterek, yan sokaklara sapıp tekrar ana yokuşa dönen bir yolcu gibi ilerleyen kimseler-

den **eyven kişi** olarak bahsetmekte ve **Eyven kişi** yol alamaz/ Maksûdunu tez bulamaz" demektedir. (s.50)

Klâsik metni yargı bildiren cümlesinde kullanan Bilgiseven "**eyven**" diye bir kelime uydurur, uydurduğu kelimeyede kendisini doğrultacak manaları yükler. Oysa kelimenin doğrusu "**iven**"dir ve manası "acelecî"dir:

Yanlış okuma yanlış anlamlandırma-yı doğrudur:

Eğerçi pâdişâh âli-nesebdür/ **Olur olmaz sözi dimek edebdür**

Beyti böyle okuyan doçent "**Gerçi padişah yüce neseplidir ama olur olmaz sözü demek edeptir.**" Çevirisini de okuduğu beytin karşısına koyar. Metnin okuyucusu okuyuşu ve çevirisiyle cemiyette ahlâksızlık olarak nitelenen bir davranışı, yerli yersiz konuşmayı, üstelik bunun padişah huzurunda gerçekleşmesini ahlâklı bulur! Klâsik şiirimizin büyük ustası Necâtî kendi yargısıyla bu sözü söyleseydi başına hayli sıkıntı açardı. Lâkin metni hazırlayan beyti beceriksizce okuduğu için tam aksini söyleyen Necâtî'yi töhmet altında bırakır. Metin

Eğerçi pâdişâh âli-nesebdür/ **Olur olmaz sözi dimen edebdür**

olarak okunsaydı "**Pâdişah huzurunda olur olmaz söz söylemeyin, edeptendir**" şeklinde aslına uygun anlamlandırılacaktı.

Zehirli sarmaşıkları andırır bilgisizlik ve gerçeğin gözlerini tıkar. Bir halk şairi "Hakikat gözdedir bulunmaz oldu" derse bulunmaz olanın adresi göz olarak verilir, dizenin gizemi, zevki, estetiği, manası hiçe indirgenir. Gevherî gibi bir ozanın temiz Türkçesi Arap harfli metinden böyle görülmüş! Doğrusu "Hakikat gözedür bulunmaz oldu"dur.

Ele alınan bir metnin ciddiyeti, taşıdığı değer yanlışların azlığıyla ölçülür. Yazık ki sanat tarihi çalışmalarında kullanılan tarihi metinlerde doğru bulmakta büyük sıkıntı çektik. Belki de tebliğimize **ARAP HARFLİ TÜRKÇE**

METİN KULLANILAN SANAT TARİHİ ÇALIŞMALARINDA YER ALAN DOĞRULAR başlığını verseydik bu oturumda bize tanınan süreyi doldurabilirdik. Birkaç örnekle fecaati sergileyelim.

Sıradan bir tekke araştırmacısının elinde en mühim kaynak şüphesiz hazirede yer alan şahideler ve binanın kitabeleridir. Buradan çıkacak bilgi tekkenin meşihatlarını, yapım ve tamir tarihlerini, kısaca yazılı kaynakların bütününe yakını ele verir. Buradan elde edilecek verilerle diğer menbaların yolu açılır. Giderek kaybolan bu tarihi miras, Arap harfli metinlerin üstesinden gelemeyen ellerde en az tarihi eser yağmacıları kadar tahribata uğramaktadır. Bakdığımız bütün tekke çalışmalarında bunun sayısız örneklerini gördük.

1. Aşağıda vereceğim metin, bu sahada araştırmalarında isimlerini sıkça zikredilen Jean- Lous Bacque- Grammont, Nathalie Clayer, Semavi Eyice ve Thierry Zarcone'nin müşterek "Deux cimetières Pres de Fındıkzade a İstanbul: Molla Gürani et Piri Mehmed Paşa" adlı Fransızca makalesidir. (Anatolia Moderna-V, Paris 1994, s.233-318). Burada ilk olarak doğru okunan, fakat yanlış anlamlandırılan bir parçayı, ardından yanlış okunan ve anlamlandırılan ikinci parçayı sunacağız.

a) İlk filolojik malzeme Hadikatü'l Cevâmî'de yer alan (s.) Nahîfî'nin tarih kitabesidir. Tarih manzumesi şadırvanı yaptıran hanım için kaleme alınır. Metnin birinci dizesinde şadırvanı yaptıranı işaret edilir:

Amûca-zâde ol sadr-ı güzînin * **ye-gâne hâheri** ol fahir-ensâb

(La **fille-unique**, cette descendante de fiere lignee de Amûca-zâde, ce ministre distingue)

Amcazadenin biricik **kızkardeşi** hazırlayanların metninde **kızı** olarak belirtilir! Hazırlayanlara bu bilgiyi Ayvansarayı verir. Ayvansarayı, manzume vermeden önce " ... şadırvan, Sadrazam Amucazade Hüseyin Paşa **kerîmesinin** ilave-i hayırdır" notunu

düşer (s.207) Buna göre bani Amcazade'nin kızkardeşi değil, kızıdır. Şimdi filolojik metodu görelim:

Metinde hâher kaydı Rahime Hanım hayattayken konur, Nahifî'nin hataya düşmesi beklenemez. İkinci hâher kelimesi yegâne sıfatıyla sınırlanır. Lügat değerini bir yana bıraksak da tarih kaynakları Amcazade'nin üç kızını kaydediyor ve aralarında Rahime adını taşıyan yok (Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hânedanlar, c. 2, s.722, Ankara, 1969) Tarihi kaynaklara başvurmadan da yegâne hâheri hazırlayanlara ip ucu verirken...

b) Bu âb-ı safâdan nûş eyledikçe ibâdullâh eger şeyh ve eger şâb

(Au fur et a mesure que les serviteurs de Dieu-qu'ils des şeyh ou les enfants...)

Tercümede "Allah'ın kulları ister şeyh ister çocuk olsun..." şeklinde verilir. Oysa şeyh yaşlı, şâb ise genç demektir, dolayısıyla tercüme "**genç, yaşlı herkes**" şeklinde olmalıydı.

c) Olup gülzâr-ı cennet cilvegâhı şarâb-ı kevser ile ola sîrâb

(... feront de cette eau pure leur nectar. Puissent-il etre abreuves par la boisson du Kevser dans le lit nuptial des roseaies du paradis)

Bu sudan içenlerin **gezinti yeri** Cennet bahçesi olsun şeklindeki Nahifî'nin (ö.1738) dileği sayın hazırlayanlarca **gerdek yatağına** dönüştürülür!

2. Bir sonraki sayfada (s.240) Çıplakzade Mustafa Efendi'nin bestelediği Şeyh Mehmet Fahri Efendi'nin na'tı:

Ez cân ü dil peygambere âşık isen salavâ aleyh

Sâhib çıkar rûz-ı cezâ şekk itme hîç salavâ aleyh

Salavâ aleyhin nasıl bir manaya karışılık geldiğini yer yüzünün ölü ve diri hiçbir dili bildirmez. Kelimenin doğrusu "dua edin" anlamlı emir çekimi "sallû

aleyh"den başkası değildir.

Aşıksan Muhammed'e can u gönülden salavat getirin, dua edin

Hiç şüpheye düşme, ahirette sana sahip çıkar, ona salavat getirin

3. Aynı sayfada Ayasofya'nın Cuma vaizi Koruklu Tekkesi şeyhi Ali Kemal'in ölüm tarihinin önünde geçen "gayebe" kelimesi "gayb" olarak okunur ve nedense tercümede hiçbir şekilde yer almaz. Oysa bu kelime ebced hesabıyla düşülen ölüm tarihi 1012'dir. Tarih düşürme kültüründen yoksun hazırlayıcılar, aynı tekkenin şeyhlerinden Mehmet Fahrî için Zîver'in düşürdüğü tarih beytini

Teessüf birle Zîver didi târîh/
Vecd-gâh-ı na'ime göçdi **Fahrî Efendi** şeklinde okuyunca Fahrî'nin ömrü **145** yıl uzar. Hadika'da yer almayan "efendi" cümleden çıkartıldığında kaza ve kader hazırlayıcıların tasarrufundan kurtulur.

4. Karyagdı Tekkesi üzerine yapılan hacimli bir çalışmada şahide okuyuşlarını sunuyorum. -Nicolas Vatin, Thierry Zarccone, "Un Tekke Bektachiyye d'Istanbul: Le Tekke de Karyagdı (Eyüp), Etudes sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach, İstanbul, 1995, s. 215-264

a) Küllin şeyin yercu'u ilâ asluhu (1.,9. Şahide) D. Küllü şey'in yerca'u ilâ aslihi

b) Hüve'l-mü'min (5. Şahide) D. Hüve'l-Mu'în

c) Kaddese sırruhu (5. Şahide) D. Kuddise sırruhu

d) Enna aleyh râci'ün (6.Şahide) D. İnnâ ileyhi râci'ün

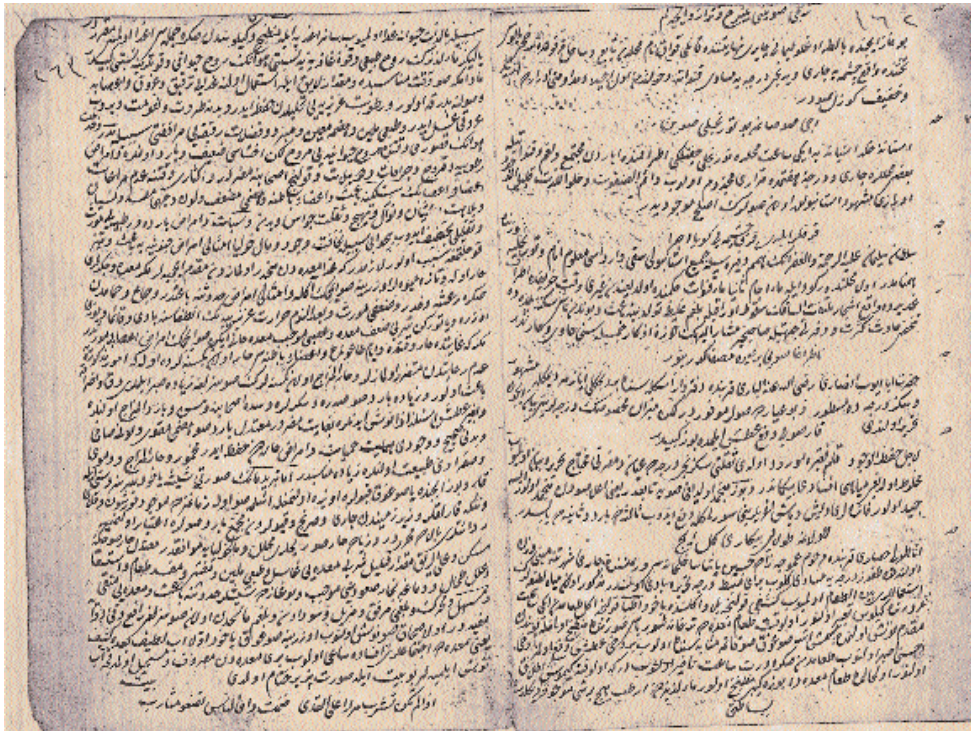
e) Lâ mevcûd ilâ hû (12 Şahide) D. Lâ mevcûde illâ hû

f) İçen hayât-ı hazırdan hayyül'ebed olur (6.Şahide) D. İçen hayât-ı hızırdan hayyül'ebed olur

g) Fahr-ı âlem Mustafâya ümit olan (6. Şahide) D. Fahr-ı âlem Mustafâ'ya ümmet olan

h) Cism ü unsur-ı fânî cihân (6.Şahide) D. Cism ü unsuru fânî cihân

Dr. Mustafa Koç'un arşivinden

1) Niçe yıllar tanımsıdır bu tarikin zevkine (10.Şahide) D. Niçe yıllar kanmışır bu tarikin zevkine

i) Sennim elli oldı tamâm bir safâğı görmedim (13. Şahide) D. Sinnim elli oldu tamâm bir safânı görmedim

j) Destgîr hem nübbe'â hem pîrîm Hâcci Bektaş-ı velî (13.Şahide) D. Destgîr hem penâhım, pîrim Hacı Bektaş-ı Velî

k) Çıkarıp Rûm ilinden gezdirdik Asya pây tamâm (13.Şahide) D. Çıkarıp Rûm ilinden gezdirdin Asya'yı bâ-tamâm...

5. Eyüp çalışmalarında ana kaynaklardan sayılan Mehmet Nermi Has-kan'ın "Eyüp Sultan Tarihi'nde birçok okuma hataları görülmektedir. Hemen her Arap harfli metin yanlış okunmuş, birinci baskısında sehve ve matbaaya isnat edilebilecek mazeretler ikinci baskıdaki ihmal malesef bir mana da ifade etmez.

a) Bir bilüm Mevlâsını Fâzıl didim târihini

Aslına cân atdı âh Tayyar Paşa kuş gibi (s.27)

D. Birleyüp Mevlâ seni Fâzıl didim târihini

Aslına cân atdı âh Tayyar Paşa kuş gibi

b) Essetü Lillah Rabb'ül-âlemin (s.41) D. Üssiset li'llâhi Rabbi'l-âlemin Kadd bezâ-hâ ehl-i hayr munsaf (s.41) D. Kad benâhâ ehlü hayrin munsafın Kıl manzûmen târihhen (s.41) D. Kîle manzûmen ve târihen

6. Eyüp Sempozyumu 1'de Tülin Çoruhlu'nun mezar şahidesi okuyuşla-rını gördükten sonra akademik bilincin gerçekleşmesinin ne kadar zor bir şey olduğunu gördüm. (s.43-59)

7. H. Örcün Barışta, İstanbul çeş-meleri üzerine çok sayıda eser veren araştırmacılar arasında yer alır. Amacı-nı "kültür hazinesi olan çeşmeler"i "mo-numental tasarımlarıyla, estetik değ-erleriyle tanıtma"ya çalışmak olduğunu vurgular. Çeşmeleri, kitabeleri, "estetik değer"e sahip olduğu için görüntülerini vermesinde, yer yer Arap alfabesiyle yeniden yazımı ve Lâtin alfabesine ak-tarımıyla işleminde kuşkusuz bu gü-zel niyet vardır. Dil verilerinin yanlış okumada enteresan örnekleridir. Me-tinleri Doç. Dr. Mikail Bayram, Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil'e okutan Barışta, böylece okuma işini başkaları

yapmış gibi görünse de ancak çeşmeler serisini yayımlayan Kültür Bakanlığı'nın yayınlarından sorumlu ilgili müdür nasıl bir ihmalle basım işini gerçekleştirdi?

İstanbul Çeşmeleri (Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ORTAKÖY DAMAT İBRAHİM PAŞA ÇEŞMESİ KİTABESİ:

a) Okumada dize sıralaması nazım bilgi eksikliği sebebiyle tamamıyla bozular. Bir metin doğru okunsa, fakat cümlelerin yeri değiştirildiğinde ve her bir cümlenin unsuru diğer cümlelerin içine yayıldığında meydana gelebilecek kelime yığınlarından ne anlaşılır, kitabe kaydından çeşmeyle ilgili bilgi çıkarmak nasıl mümkün olur? 3. dize 18. dizeye uçmuş, 14. dize 6. dize olmuş! 1, 2(7), 3 (13), 4(2), 5(8), 6(14), 7(3), 8(9), 9(15), 10(4), 11(10), 12(16), 13(5), 14(11), 15(17), 16(6), 17(12), 18, 19, 20 şeklindeki dize sıralaması olarak düzeltilmeli (parantez içindekiler, okuyanın dizeyi taşıdığı yanlış yer)

b) Diziliş bozulunca hiçbir anlam ifade etmeyen on beyitlik metin, yanlış okumalarla büsbütün anlaşılmaz hale gelir: "Maksem-i hass-ı nizâmü'l-Bülkü sadr-ı âzama' dizesinin anlamındaki estetiksizliği ve saçmalığı "Mahrem-i hâssı nizâmü'l-mülkü sadr-ı a'zamı" olarak düzeltilim. "Şehriyâr-ı âleme cel-i duâ-yı hayr için" dizesinde "cel-i duâ", "celb-i duâ"nın sehven imlâsı olmalı. "Nice hayrat eyledi" cümlesini "Niçe hayrât eyledi" ve "Vâlid-i zî-şânı nice çeşme-sâr eyledi"yi "Vâlid-i zî-şânı bîhad çeşme sâr eyledi" diye düzelttikten sonra tarih beytindeki hataları görelim:

"Şâkirâ dedim leb-i adâb târihini

İşbu zîbâ çeşmeden ayn-i hayât-ı cân-fezâ"

Birinci dizede Şâkir'in tarihini "leb-i adâb", yani edepler dudağı ile değil,

"be-âdâb" yani edeple söylemesi gerekir. İkinci dize "işbu..." işaret sıfatıyla başlayan mana verilmesi güç bir kelimeler yığını haline dönüşür.

c) Barışta, İbrahim Paşa'nın kethüdası Mehmet Ağa'nın yaptırdığı cami ile bu çeşmenin yapılışını "kitabenin 6. satırından aynı tarihe dayandırır (s.2)! Öncelikle bu satır, orijinalindeki mi, Lâtin harflerine aktarılanındaki mi yoksa Göniç'in hattındaki mi belirtmemiş. Oysa, her bir parçalarda altıncı satır başka başkadır (s. 2, 3, 4, 16). İkincisi cami yaptıran Kethüda Mehmet Ağa değil, Kethüda Mehmet Ağa'nın hanımıdır. Üçüncüsü ilgili dize ve devamında bahsedilen çeşme de bu hanımın yaptırdığı başka bir çeşmedir: "şûher-i sâmi-mekân-ı kethüdâ... eyledi hem câmi' binâ hem çeşmesâr-ı dilküşâ" Aynı kitabedeki diğer yanlış okumaları ve Güniç'in Arap harfli hattındaki atlamaları, hataları ve diğer çeşme kitabelerindeki ihmalleri bırakıp ikinci kitabına göz gezdirelim.

2. İstanbul Çeşmeleri (Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995,

Üzerine kitap yazılan nadir çeşmelerden Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi müellifi nedeniyle anlaşılammaktan muzdarip, yaslı. Nasıl mı? Konuşamıyor, manasız söz yığınlarına döndürülmüş. İlk beyit:

Hazret Valide Sultan Yani

Mâdır Hazret-i Sultan Mahmûd

Beyti bu okuyuşa göre günümüz Türkçesine "Valide Sultan hazretleri, yani Sultan Mahmut hazreti bir sudur!" anlamıyla çevirebiliriz. Belki bu okuyuşta farklı anlamalara göndermeler vardır. Bunu bizim anlamamız bu haliyle mümkün olmayabilir...

Metin Örnekleme: Son bir kaç yıldan beri İstanbul üzerinde memnuniyet verici yoğun bir ilgi görülmektedir. Peşpeşe araştırmalar yayınlanmakta, yerli yabancı eserler tercüme ve aktarma yoluyla İstanbul severlerin hizmetine sunulmaktadır. Konusu bu şehirle ilgili kitapların yer aldığı kütüp-

hanenin kurulması, "İstanbul Araştırmaları" adıyla bir derginin çıkması ve Büyükşehir Belediyesi ve özel kurumların girişimiyle İstanbul merkezli yayımların artması, uzmanı olmayanların arz ve talep artışından yararlanarak kimi teşebbüslerde bulunmasına yol açmaktadır. Bu konuyla ilgili çok sayıda Arap harfli Türkçe metinlerin gerekli hassasiyet gösterilmeden neşredilmesi, acemi ellerde mimarî abidelerin restorasyon adına tahrip edilmesiyle aynı minvaldedir. Bu konuya dikkati çekmek ve yetkili olmayanları uyarmak amacıyla İstanbul Araştırmaları'nın 5. sayısında İlhami Yurdakul ve Dr. Zeki İzgöer'in hazırladıkları "Mehâhül-Miyâh- İstanbul'un Meşhur İçme Suları" adlı çalışmalarını

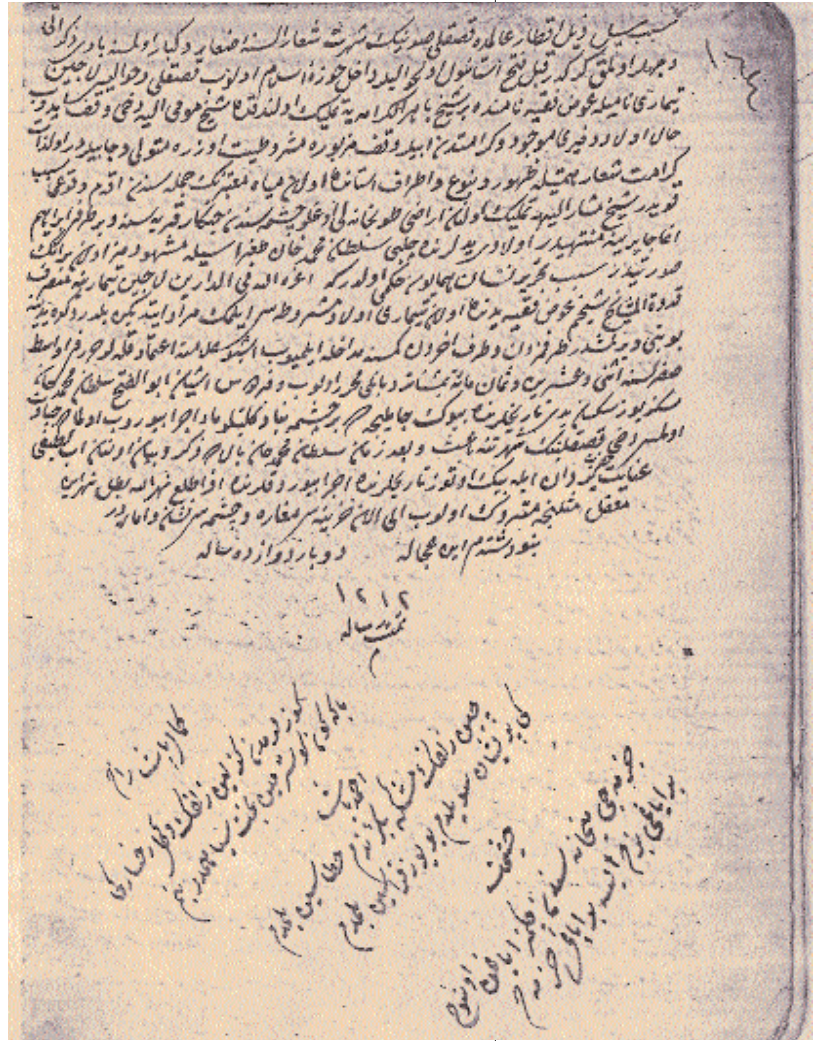
Müellif, "Dürerü'l-Müntehabâtî'l-Mensûre fî Islâhî'l Galatâtî'l-Mensûre" adlı eserin de sahibi Muhammed Hafîd Efendidir (ö.1811). Hazırlayanların neşrine konu olan suların nitelikleri, tababette kullanımı, İstanbul'un su kaynakları üzerinde değerlendirmeleri içeren yazma nüshası dört varaklık "Mehâhül-Miyâh" adlı eseridir. İncelemimizde Hafîd Efendi'ye ait olmayan takrizlere yazının hacmini genişleteceği için yer vermedik.

1. Birinci nüsha 25 vr., 9 satır, fotokopisinin menşei tespit edilemeyen yazma. Fotokopileri İstanbul Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde (takrizsiz nüsha) yer alan nüshanın yazmasının yeri bilinmediği ifade ediliyor (s.130). Makale nihayetine faksimilesi eklenen yazmanın istinsahı Recep-1242/Şubat-1826 tarihli. Bu nüsha için "müellif nüshası olması muhtemeldir" kaydı konmuş.

2. İkinci yazma nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY, 6650 (Yazarların kaydına göre 1213/Eylül 1798'de istinsah edilmiş Takriz ve tarihli.

3. Üçüncü yazma, Süleymaniye, Hafid Efendi, no 298, Bu nüshanın ilk sayfasında müellifin adı ve mührü varmış, nüsha Safer 1213/Ağustos 1798 tarihli, 12 varak, 17 satır, talik.

4. İkinci ve üçüncü yazma Nazifzâ-

de Ahmed Hamid tarafından istinsah edilmiş.

5. Birinci matbu nüsha, 15 Recep 1271/3 Nisan 1855 tarihli. Okumada bu esas alınmış. 22 sayfa, taş basma, talik bu Süleymaniye, İbrahim Efendi böl, no.592.

6. İkinci matbu nüsha, Basım yeri ve tarihi belirsiz Süleymaniye. Kasidedicizade, no. 716.

Hazırlayanlar, Sunuş kısmında müellif hakkında malumat verdikten sonra kısaca kitabın konusunu belirtip Muhammed Hafîd Efendi'nin "Mehâhül-Miyâh" adlı eserinin 1855 tarihli matbu nüshasını Lâtin harflerine aktarmışlar, kaynağın tespit edemedikleri bir yazma nüshasının İstanbul Araştırmaları Merkezi Kütüphanesindeki fotokopilerini aktarmanın sonuna ilave etmişler.

1. Tarihi metin çalışmalarında temel

Dr. Mustafa Koç'un arşivinden

ilkelerden birisi zahmet çekip kütüphaneye araştırması yapmaktır. Bu yapılmadığı için en eski tarihli nüshaya erişemedikleri gibi ellerindeki nüshaları değerlendirenler çıkardıkları sonuçlarda ilmiyetten uzaktır. makalenin Merkezi Kütüphanesi'nde bulunan ve kaynağı tespit edilemeyen birinci yazmanın "muhtemelen" müellif nüshası olduğu belirtilir (bk.130). Faksimilenin ketebe kaydında Receb-1242/Şubat-1826 tarihi yer aldığına ve müellifin 1811'de vefat ettiği bildirildiğine göre (bk.131) bunun müellif nüshası olamayacağı anlaşılırdı. İfade edilen nüsha müellifin ölümünden 15 yıl sonra istinsah edilir. Hazırlayıcıları zihin bulanıklığından kurtarmak için söyleyelim. Muhtemel müellif nüshası, faksimilesini verdikleri metin değil, transkripsiyonunu(?) verdikleri matbu metnin dayandığı nüsha olmalıydı. Üstelik Lâtin harflerine esas alındığı söylenen matbu nüsha 1271/1855 tarihlidir. (bk.129). Lâtin harfli aktarmasında matbu nüshada esas alınan yazmanın tamamlanma senesi 1212/1797 olarak verilir (bk.146). Bu bilgilerin ışığında en erken tarihli yazmanın (telef tarihi de olabilir) 1797 olması gerekirdi.

Türkiyat Enstitüsü 14 numaralı yazmanın 83b-86b varakları arasında talik hatlı yazmanın istinsah tarihi Muharrem-1212/Haziran-1797'dir. Türkiyat Kütüphanesi Yazma Eserler Listesi'nde metin sahibi Derviş Mezâk olarak tespit edilir. Her bir sayfası ortalama 25 satır ve dört varaktan müteşekkil nüsha muhtelif mensur ve manzum metinlerin yer aldığı kitapta yer alır. Derviş Mezak ismi metindeki "Hafîd-i dervîş-mezâk" terkininin "Hafîd Dervîş Mezâk" okunmasından çıkartıldığı anlaşılıyor.

2. Klâsik metin çalışmaları salt Arap alfabesinden Lâtin alfabesine aktarmak olmamalı, problemleri yerlerin açıklamaları, metnin konusu ve değerinin genel literatür içindeki yeri, ihtiyaç hâlinde günümüz Türkçesine aktarımı ve kullanımdan düşen kelimelerin sözlüğünü içeren bölümün ilavesi verilmeliydi. Metin neşrinin gayesi salt, Arap harfle-

rinin yerine Lâtin harflerini koymak olmamalı. Bütün bunlar yapılmadığı gibi metnin okunuşunda ayrı bir nüsha, faksimile metinde farklı bir nüshayla anlamlandıramadığımız bir usul takip edilir. Değme okuyucu "Hamd ü sipâs-ı zülâl-safvet ol sâki-i mâ'û-l-hayât-ı hikmet hazretine ve salât-ı ezyed ez'aded-i-emtâr ve selâm-ı evfer ez-emvâc-ı bihâr takdîm-i 'atebe-i habîb-i Kirdigâr ve ma'rûz-ı âl ü ashâb-ı zevîl-îtibâr kılındıktan sonra..."dan ne anlayacaktır. Bunu "Zülal saflığında hamd ve şükür, hikmet hayat suyunun sakisine; yağmur damlalarının sayısından ziyade salat, deniz dalgalarından daha fazla selam Allah dostunun eşliğine takdim, itibarlı ailesine ve arkadaşlarına arz edildikten sonra..." şeklinde çevirseydik Yeni Türk Dilinde doktora yapmış okuyucu kitlesi dışında yazıya müşteri bulamaz mıydık? Hazırlayıcılar bunun altından kalkamayacaklarsa klâsik metinlerle uğraşmaları farz-ı ayın mıdır?

3. Metin aktarma yöntemi olarak "Mehâhül-Miyâh" adlı eserin "aynen transkribe" edildiği (bk.132) ifade edilir.

Transkripsiyon "bir yazının bütün ses inceliklerini başka bir alfabeyle çevirme yolu"dur. Hazırlayanlar transkripsiyon yapmamışlar, transkripsiyon alfabesi kullanmamışlardır. Metin neşrinde takip edilecek yöntem bir esasa bağlanır, girişte belirtilmese de Lâtiniye kısmında standart bir usul benimserler. Hazırlayanlar, metnin normalleştirirken de keyfî bir tutum sergilerler:

Üçüncü şahıs bildirme eki uyuma sokulurken (-dır, -dir, -dur, -dür), zarf fiil eki -p yalnız yuvarlak şekillerinin (-up/üp) kullanılması; eklerin imlasında tutarsızlıkların (misillü (138), binâlu (138), çakıllu (139); külliyyetlü (146), kamışlı (139), balçıklı (139), şiddetli (139); suyu (139, 140, 141, 142...), suyu (137, 138, 140, 142) görülmesi.

4. "Hamd ü sipâs-ı zülâl-ı safvet ol sâkî-i mâ'î-l-hayât-ı hikmet hazretine..." (bk.137) Cümlelerin bu şekilde kurulmasıyla cümle "Saf zülâl suyunun

övgüsü ve şükür ölümsüzlük veren hikmet suyunun sunucusuna..." şeklinde anlaşılır. Oysa "zülâl-ı safvet" tamlaması "zülâl-safvet" şeklinde birleşik sıfat olarak doğru okunsaydı "Zülâl arılığında hamd ve şükür, hikmet suyunun sâkisine..." takdim edilir, zülâl suyuna methiye yazılmazdı. Yine bu cümlede yer alan "mâ'i-l-hayât" Arapça tamlamanın doğrusu "mâ'ül-hayât'tır. Arapça isim tamlamalarında tamlanan (muzâfun ileyh) Osmanlı Türkçesi metinlerinde Arapça cer edatlarıyla veya seslenme unsuru olarak kullanılmalrı haricinde lügat değerleriyle, ötürü olarak okunur.

5. Hazırlayanlarca duanın hemen ardından eserin yazılış sebebinde "... bu suda işrâb-ı mâ-Fî'z-zamîr..." (bk.137) denilmektedir.

Bu hâliyle cümle "... bu su (risalesinde) da gönülde içirmeler..." şeklinde anlaşılakta, izahı yapılamayacak bir manzarayla karşılaşmaktadır. Bu okuyuşu "... bu suda eşrâb-ı mâ-fî'z-zamîr..." olarak düzeltirsek müellife "su bahsinde gönlünde yer eden içme suyu mekanlarını" dile getirme imkânı veririz...

6. "Şurût-ı semâniyenin ekseri mevcûd olanların 'alâsıdır. (s.137)

Cümle, kalitesi yüksek içme suyunun sekiz madde hâlinde şartları zikredilmeden hemen önce yer alır ve bu cümleye şartlara geçiş yapılır. Okuyucuların ifadesinden "Sekiz şartın çoğu, mevcut olanların en iyisidir." manası çıkmaktadır. Oysa cümlenin öznesi, suyu temsil eden "zamirli sıfat-fiil grubu" olacaktır. Konteksi de göz ardı eden okuyuşu, "Şurût-ı semâniyenin ekseri mevcûd olanı 'alâsıdır." şeklinde metin düzenlense hem okuyuş hem de mana berraklaşacak, konunun şartlar üzerine değil, sular üzerine kurulduğu görülecektir. Sekiz şartın çoğunu bünyesinde taşıyan (su), en iyisidir.

7. Bir içme suyunda aranılan özelliklerden beşincisi hazırlayanlarca "... kesret ü ferâvâni ve vefret-i bî-pâyâni ile fesâdâtdan emniyyet" (s.137) olarak zabtedilir.

Arap harfli Türkçe metinlerde kelime tabanından sonra gelen ünlü işaretleri (y) harfinin normal ve uzun ses değerleri, mana ayırt edicidir. Normali, iyelik veya belirtmeye; uzunlu, çok defa nisbete işaret eder. Hazırlayıcıların okuyuşundan, biraz da bizim yardımımızla" çokluk ve bolluğu ve nihayetsizliğin fazlalığı ile bozulmaktan muhafaza..." gibi bir mana çıkıyor. Sayın hazırlayanlar, manayı değil, harfi okudukları için bilmeyerek bu tür hatalara düşmektedirler. Bunu "... kesret ü fivânî ve vefret-i bî-pâyâni ile fesâdâtdan emniyyet" şeklinde doğru okursak suyun "bolluğuyla, çokluğuyla bozulmadan muhafazasını" sağlayabiliriz.

8. "Nil ve Tuna misüllü sâhib-i küdürât-ı miyâha mukaşşer ve meksûr bâdâm ve şebb-i yemânî ve zâc vaz'ıyla tasfiye olunduğu mücerredir." (s.138).

Müellif Hafîd Efendi, yolculuk esnasında zarurete mebni suyu bulanık Tuna ve Nil gibi nehirlerin nasıl damıtma ameliyesiyle içme suyu olarak kullanılabileceğini tarif eder. Makale sahipleri, okuyuşlarıyla ne murat ettiklerini metni günümüz Türkçesine aktarmadıkları ve sözlük vermedikleri için bilmiyoruz, ama Osmanlı Türkçesiyle dost olmadıkları anlaşılıyor. "sâhib-i küdürât-ı miyâha" terkihi, okuyucularınki esas alınırca Nil ve Tuna gibi suların bulanıklarının/ bulanıklıklarının sahibine..." bir takım sülfatlı nesnelere vermek gerekecek. Hafîd Efendi, klorlamayı suların ve nehirlerin sahibine değil, doğrudan sulara tavsiye etmektedir. Metni bu şekle "Nil ve Tuna misilli sâhib-i küdürât miyâha mukaşşer ve meksûr bâdâm ve şebb-i Yemânî ve zâc vaz'ıyla tasfiye olunduğu mücerredir." okuyuşuyla sokabiliriz.

9. "... mâ-i uyûn-ki Ayazma ve Kaynarca sularıdır-göziyle redâ'etleri derkâr..." (s.138)

İfadeden kaynak suları olan Ayazma ve Kaynarca'nın gözüyle bozulmaları anlamı çıkıyor. Metin "... mâ-i uyûn ki ayazma ve kaynarca sularıdır, rükûdla redâ'etleri derkâr..." okunsa hem göz

değmesi bahsine alakalı arkadaşların fuzuli mesai etmelerinin önüne geçilecek hem de ehli bu suların durgunluk sebebiyle bozulduğunu anlayacaklar ve büyük harfle başlattıkları ayazma ile kaynarcağı haritada aramak zahmetine katlanmayacaklar.

10. "... taş arasından ve çakıllı yerden neb' ve saht ve sengistândan cereyân ideni ve mûy ve beyâz ve sarı türâbdan hâsil ve cârîsi balgamî ve siyâh ve balçıklı mahalden nâbî' ve sazlı ve kamışlı mahallere cârîsi sevdevî tabî'at olur." (s.139).

Konunun anlaşılması için geniş şekli verdiğimiz metinde siyah ve balçıklı topraktan çıkan ve sazlık alanlara akanlar sevdevî, beyaz ve sarı renkli topraktan çıkan balgamî olarak niteleniyor, fakat taşlık, çakıllık yerde biten sular için "ve mûy" ne oluyor? Lügatların kadim dostu "demevî"yi "ve mûy'a tebdîl-i kıyafet eden hazırlayıcılar metni büsbütün tahrip ederler, arada muhtemelen bir satır da atlanarak bir de incir dikerler. Metin doğru şekliyle "... taş arasından ve çakıllı yerden neb' ve saht sengistândan cereyân edeni deme-vî ve beyaz ve sarı türâbdan hâsil ve cârîsi balgamî, siyâh ve balçıklı mahalden nâbî' ve sazlı ve kamışlı mahallere cârîsi sevdevî tabî'at olur."

11. "... bâlâda muharrer mukattar sular ile terâzûde hem-seng ve beş derecede rengâreng elezz ve eltaf ve cemî-i emziceye enseb idüğü bedîhîdir." (s.139).

Yağmur sularının kaplıca ve ılıca sularına derece eş değerliği ve ahlât-ı erba'adan hangisi ağır basarsa bassın bütün mizaçlara uygunluğu anlatılan parçada su için "rengâreng" denilmesi tuhaf kaçmıyor mu" Kontekste yer alan "terâzûde hem-seng" işaretiyle "derecede" eşitlik için suyu renklendirmek yerine denkleme gerekmez miydi?

Buna göre metin,

"bâlâda muharrer mukattar sular ile terâzûde hem-seng ve beş derecede deng-â-deng elezz ve eltaf ve cemî emziceye enseb idüğü bedîhîdir."

12. "Garîb-i eyyâm-ı sayfa evvel

nâzil olanı beş derecede ve bir kaç sâ'at sonra nâzil olanı yedi derecede vezn olduğu umûr-ı müstagrebeden olup..." (s.139).

İbarenin bu okunuşundan "Yaz günlerinin garibi, önce yağanı beş derecede, bir kaç saat sonra yağanı yedi derecede ölçüldüğü tuhaf işlerdendir." manasılığı çıkar. Cümleye iki özne katılar, gökten yağmurla birlikte garipleri/gariplikleri indirip onları ölçüye vuruyorlar. Gerçekten bu hâliyle ifade hayli tuhaf. Cümle "Garîbe: Eyyâm-ı sayfa evvel nâzil olanı beş derecede ve bir kaç sâ'at sonra nâzil olanı yedi derecede vezn olduğu umûr-ı müstagrebeden olup..." şeklinde olduğu gibi okunmalı ve anlamı "Gariplik: Yaz mevsiminde ilk düşen yağmur suyunun sertliğinin beş, bir kaç saat sonra yağın yağmur suyunun sertliğinin yedi derece olması ilginç hâllerdendir."

13. "... gâyet kalîlü'l-cereyân tahtâniyyü'l-mekân olması, beste-i zâtına burhân..." (s.142)

Tokmak suyu için yapılan tasvirde hazırlayanlara göre "Boğaziçi'nde İstinye köyü yakınlarında akıntısının gayet az, yer seviyesinden aşağı olması zatının bağlanmasına delil..." şeklinde bir manzara çıkmaktadır. Suyun tahtâniyyü'l-mekân olması'nın "beste-i zâtına" değil, "pestî-i zâtına" işaret etmesi gerekirdi. Böylece, cümleden "... gâyet kalîlü'l-cereyân tahtâniyyü'l-mekân olması, pestî-i zâtına burhân..." okunuşuyla suyun akıntısının azlığı, seviyesinin yer altında oluşu, zatının düşüklüğüne yani suyunun düşük kalitesine delildir." manası çıkar.

14. "Ekseri bilâd-ı Anadolu'ya iskele olan İzmid kazâsında üç sâ'at, re's-i cebele karîb mahalde cârî..." (s.142).

Cümle "Ekseri" kelimesiyle başlarsa "Çoğu, Anadolu şehirlerine iskele olan İzmit kazasına üç saatlik mesafede, dağ başına yakın yerde akan..." anlamlandırma çıkar. Oysa metin "Ekser-i bilâd-ı Anadolu'ya iskele olan İzmit kasabasına üç sâ'at, re's-i cebele karîb mahalde cârî..." olarak düzeltilseydi suyun kaynağı "Anadolu şehirle-

rinin çoğuna iskele olan İzmit'e üç saatlik mesafede, dağ başında" tespit edilecek, "ekser" in suyla değil şehirle ilgisi kurulacaktır.

15. "... lâkin ahşâsı za'îf ve bârid olanlara ve emrâz-ı rutûbiyye ve ferûh ve cerâhât ve dûbeylât ve kûlunç ashâbına muzırdır." (s.144)

Metinde suyun her bünyede istenilen tesiri meydana getirmedeği belirtilir. Bunlar arasında okuyucularca "ferûh" rahatsızlığı olanlar da zikredilir. Lügatlarda bulamadığımız hayâlî hastalık üzerinde kafa yormak yerine, kelimeyi "kurûh" okursak "yara, cerahatlı yara" ile karşılaşacağız: "... lâkin ahşâsı za'îf ve bârid olanlar ve emrâz-ı rutûbiyye ve kurûh ve cerâhât ve dûbeylât ve kûlunç ashâbına muzırdır."

16. "Ve tâze meyveler üzerine su içmek ekele ve emsâli emrâz hudûsuna bâ'isdir." (s.145).

Konteksten "ekele"nin bir hastalık adı olduğu anlaşılıyor, fakat bu şekilde bir kelime hastalık anlamıyla sözlüklerde yer almıyor. Doğrusu cüzzam rahatsızlığı "âkile" olmalı ve cümle "Ve tâze meyveler üzerine su içmek âkile ve emsâli emrâz hudûsuna bâ'isdir." şeklinde tashih edilmeli.

17. "Karye-i merkûmeye muttasıl Bulgurlu karyesinde Temurci suyu şöretile ma'rûf suyun idrârî bir derece meşhûrdur ki..." (s.141)

Sehven yazıldığını sandığımız "idrârî"nin doğrusu "idrârî" olacak. Hazırlayanlar elbette tamlananların iyelik eki aldığını biliyordur.

18. "Emma tebrîd-i mâ'nın sûreti şîşe yâhud sersiz desti ile kar ve buz içinde ya soğuk kuyulara âvize olunmağla aşlama su ola." (s.145)

Cümlede yer alan "sersiz desti" ile başı olmayan testi anlaşılmalıdır. Oysa, metnin baş taraflarında (s.138) "hâm desti" ibaresi geçmekteydi. Hiç değilse buradan hareketle "sırlanmamış, cilalanmamış, vernik çekilmemiş çömlek testi" anlamında "sırsız desti" okunabilirdi: "Ammâ tebrîd-i mâ'nın sûreti, şîşe yâhud sırsız desti ile kar ve buz içinde ya soğuk kuyulara âvize

olunmağla aşlama su ola

19. "Evvelâ müşhil ve müdâvemeti kâbızdır." (s.138)

Metinde, tuzlu suları içenler üzerinde meydana getirdiği tesirler anlatılmaktadır. Hazırlayanların okuyuşuna göre tuzlu su "öncelikle ishal edici ve pekliği devam ettiricidir." Tuzlu suyun hem ishal hem de kabızlık yapması düşünülemez. Cümlede birbirini açıklayan ve tamamlayan bağlama grubunun birinci unsuru "müşhil", yani kabızlığı giderici, kabızlığın ilacı "müdâvât-i kâbız" dır: Evvelâ müşhil ve müdâvât-i kâbızdır."

20. "Eyyâm-ı şitâda fi'l-cümle levni mütegayyir olup menba'ı ba'îd ve kânavât ile cereyânı redâ'etini tâlî ve fâ'rîdir." (s.141)

Bağlama gruplarında bağlananlar arasında eş anlamlılık, yakın anlamlılık ilgisi aranabilir, tilâvet'in yanında kırâ'at, tâlî'nin ardından kârî bulunabilirdi: "Eyyâm-ı şitâda fi'l-cümle levni mütegayyir olup menba'ı ba'îd ve kânavât ile cereyânı redâ'etini tâlî ve kârîdir."

21. Makalenin sonunda verilen faksimile metinde 9b'den sonra 10'a atlanmış, 10'a ve 10b'yi aynı sayfalar oluşturmuş. Son iki numarayı 10b olarak tashih edelim. Dolayısıyla devam eden sayfa numaraları (11a, 11b, 12a, 12b, 13a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 16b, 17a, 17b, 18a, 18b, 19a, 19b, 20a, 20b, 21a, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b, 24a, 24b, 25a, 25b) yanlıştır. 25b'nin niçin konduğu da anlaşılmalıdır.

Metni hazırlayanlar, makalenin isabetli nadir cümlelerinden biri olarak Mehâhül-Miyâh için İstanbul üzerine kaleme alınan "yüzlerce eser" in en güzidelerinden biri" hükmünü verirler. Kimsenin, güzelliği neredeyse tarihi metinlerde kalan İstanbul'u tarihte yakayıp boğmaya hakkı olamaz.